

Ганус С. О.

ORCID: 0000-0002-4840-953X

*старший викладач кафедри модерної історії України
та зарубіжних країн*

*Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна*

КИТАЇСТИЧНА СПАДЩИНА М.П. БОЇМА В ЕРУДИТСЬКІЙ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ «CHINA ILLUSTRATA» А. КІРХЕРА

Ключові слова: історія та культура Китаю, європейська синологія, Орден єзуїтів, місіонерство, ерудитський енциклопедизм, Міхал Петро Боїм, Атанасій Кірхер.

Отці-єзуїти, поширюючи християнство, не лише ретранслявали досягнення Заходу на Схід, а й забезпечували багаторівневу міжцивілізаційну комунікацію, навзаєм знайомлячи європейців з конфуціанською мудрістю, науковим знанням, етикою, виробничими та соціальними технологіями, способом життя. Це було закономірним наслідком нетривіального розуміння єзуїтами завдань їхньої духовної місії через вивчення китайської культури та писемної традиції [14, с. 53]. Місіонерство включало збирання різнобічної вірогідної інформації про країну перебування та її узагальнення у деталізованих звітах, листах, енциклопедичних трактатах. Це не лише продукт природної допитливості, а й спосіб регулярної вертикальної та горизонтальної комунікації в умовах розгортання місіонерських осередків по всьому світу. Вона регламентувалася розділом VIII орденської Конституції, котрий «*Допомагає об'єднати розсіяних членів з їхньою головою та між собою*» [3, р. 315-343]. Ця мережа була найбільш ефективною складовою ширшої структури католицького універсалізму, створеного Римською церквою для поширення її впливу в різних регіонах, включаючи позаєвропейські. Через різні суб'єкти та осередки впливу вона провадила апостольські та євангелізаційні стратегії, ефективність та координованість котрих зросла після їхньої централізації через заснування Конгрегації пропаганди віри в 1622 р. [11].

Справа місіонерства у Піднебесній зрушила з місця на зламі XVI-XVII ст. завдяки ініціативі провінціала Ордену А. Валіньяно та ушлявленим єзуїтам М. Руджері та М. Річчі, які почали роботу в Макао, а згодом – в Гуанчжоу (1583) та Пекіні (1601). За відсутності в Китаї

європейських дипломатичних представництв, осередки Товариства Ісуса виконували й політико-дипломатичні завдання (просування впливу, збирання та узагальнення інформації), пристосовуючись до мінливої політичної кон'юнктури й демонструючи гнучкість та ефективність. Станом на сер. XVII ст. їхні успіхи в умовах династійного переходу 1630-1670-х рр. були вражаючими. Працюючи «*Ad maiorem Dei gloriam*» («Для більшої слави Божої»), в ім'я процвітання справ Ордену і католицької церкви, єзуїти одночасно задовольняли і свої авторські амбіції. Видавці охоче друкували їхні праці, поширюючи величезний обсяг інформації про Китай найрізноманітнішого змісту. Серед сподвижників студіювання Піднебесної виділимо «польсько-рутенського» єзуїта зі Львова Міхала Петра Боїма (1614-1659) [6, р. 296]. Він залишив вагомий наслідок у природознавстві і географії, медицині, мовознавстві та епіграфіці, історії та філософському знанні, супроводжуючи свої публікації високоякісними власноручними ілюстраціями (докл. – в нашій статті) [1]. Відтак, накопичений масив знань про Китай, котрий заклав емпіричний базис синології, потребував узагальнення у вигляді своєрідного «цивілізаційного портрету».

За вирішення цього завдання взявся німецький єзуїт з Фульдського князівства-єпископства Атанасій Кірхер (1602-1680), вчений-полімат, наділений винятковими обдаруваннями, феноменальною працездатністю та унікальною ерудицією. Не останню роль у цьому відіграла особиста комунікація обдарованого німецького єзуїта, котрий листувався з неосязною кількістю респондентів [10, р. 297], а також водив дружбу з абатом Н.-К. Фабрі де Пейреском – «князем» уславленої «Республіки вчених» [4, р. 26], Той використав свої зв'язки та вплив і посередництвом небожа папи Урбана VIII куріального кардинала Ф. Барберіні домогся влаштування Кірхера у Римі [5, р. 62-63]. Безпосередня близькість до керівного ядра Товариства Ісуса та Конгрегації пропаганди віри, куди сходилась інформація про діяльність провінціалів та місій по всьому світу, зробила Кірхера «фільтром інформації», поставивши у центр єзуїтської кореспондентської мережі. Його антикварні інтереси втілились у створення Кабінету старожитностей, котрий виріс у музей, названий іменем *Museo kircheriano*. Цілком компліментувала і вченим зацікавленням, і обов'язкам служби робота Кірхера у *Collegium Romanum* (попередник Папського Григоріанського у-ту) у якості професора математики і сходознавства [12, р. 98].

До упорядкування своєї китаїстичної енциклопедії Кірхер приступив під враженням успіхів амбівалентної гри єзуїтів, котрі підтримували одночасно зв'язки і з занепадаючою Мінською династією, і з Цинами, котрі поширювали владу в країні. Глава місії при маньчжурському дворі

Адам Шалль фон Белл був номінований на мандарина та очолював Імператорську обсерваторію разом з Трибуналом математики за імператора Фуліня (1644–1662) [13, s. 551-552]. М.П. Боїм був довіреною особою при останніх мінських правителях і навіть клопотав у Римі про підтримку їхньої справи, щоправда без особливих результатів. Присвятивши свою працю «*China Illustrata*» генералові Товариства Ісуса Дж. П. Оліві, Кірхер вказав на її практичне значення: «...Щоб церква не занепадала, а плоди стількох років праці наших священиків не були втрачені...» [9, р. IV].

Повна ж назва цієї праці у перекладі українською «*Пам'ятники Китаю, як священні, так і мирські, і до них різнірідні видовища, як природи, так і мистецтва, і про інші достопам'ятні речі пояснює міркування*» була не тільки даниною тогочасному вченому стилю, але й задекларованим епістемологічним підходом. Суть останнього полягала в ерудитському енциклопедичному анткваріанізмі, котрий мав на меті сформувати історико-культурний портрет цивілізації з особливим прицілом на імплементацію та промоцію християнства у Піднебесній. Ф. Ся трактує авторський задум Кірхера та спосіб його реалізації як місіонерський подвиг за прикладом апостольського. Його колеги по Товариству Ісуса могли втілювати принцип *Imitatio Christi* – Слідування Христу, прямуючи проповідувати його вчення у віддалені країни, нерідко в умовах ризиків і небезпек. У той самий час Кірхер, будучи позбавленим такої можливості, здійснював уявну місію на максимумі зусиль як вчений [7, р. 397-399].

Культура виконання такого дослідження вимагала вже у ті часи зазначення використаних джерел інформації. Праці М.П. Боїма зайняли серед них важливе, а в окремих моментах чільне місце, бо сам Кірхер не приховував компілятивного характеру доробку. Одним з найзначніших досягнень львів'янина став перший переклад виявленої під час перепланування колишньої столиці імперії Тан м. Чан'ань знаменитої Несторіанської стели 781 р. Цей матеріальний релікт озброїв проповідників вагомим доказом ранньої індоктринації католицизму на Далекому Сході у VII-VIII ст. Боїм зробив вірне припущення про сирійське походження перших adeptів християнства у Китаї, котрі створили зазначений монумент [8, р. 47]. Після компліментів на його адресу [9, р. 1], Кірхер використав переклад тексту стели на латинь, порівнюючи його з іншим перекладом єзуїта Й. Грюбера, а переклад із сирійсько-халдейської мови він зробив власноруч. Прикметно, що в інтерпретації пам'ятки та доведення давності християнської традиції в Китаї, боїмові авторитетні аргументи використовуються повсякчас. Хоча місія апостола Томи в Китаї заперечується як маловірогідна, разом з тим Кірхер запозичує припущення про появу християнства у III ст. н.е.,

навіяне знайденням великого залізного хреста на березі ріки у провінції Цзянсі [9, р. 8]. Узгіднено зі специфічним інтересом, він мовить і про успіхи місіонерства при дворі останніх мінських правителів, досягнутих зусиллями отця А.В. Коффлера та М.П. Боїма. Завдяки їм були навернені кілька членів сімейства та придворні імператора Чжу Юлана (1646-1662). Першим серед неофітів став головний євнух і секретар правителя Ахілес Пан, лист якого разом з листом членів імператорської родини римському папі у перекладі та інтерпретації Боїма наведено Кірхером разом зі зворотними посланнями папи Олександра VII [9, р. 91-94].

Кірхер залучив у IV розділі своєї праці ботанічні, зоологічні та географічні матеріали Боїма. Винятково якісно виконаною працею «*Flora Sinensis, fructus floresque humillime porrigens*», виданою у 1656 р. у Відні, М.П. Боїм започаткував поширений у подальшому жанр ботанічної літератури, багато оздобленої чудовими художніми малюнками, котрі автор виконував власноруч. Щоправда, навзаєм боїмовому атласу Китаю з 18 мап, Кірхер віддав перевагу «Китайському атласу» отця М. Мартіні, адже матеріали Боїма були опубліковані паризьким картографом і видавцем Н. Сансоном у вигляді загальної карти Піднебесної лише у 1670 р. [2, с. 94].

Місіонерство та пов'язані з ним явища далеко вийшли за межі первинної постановки завдань. Сталося його переплетення з дипломатією та вченою діяльністю, що сприяло засвоєнню надбань матеріальної та духовної культури на засадах компліментарності та культурно-цивілізаційного діалогу Китаю і Європи. А динамічне формування китаїстики як нової комплексної галузі знань, зобов'язане і М. П. Боїму та його колегам-місіонерам, і А. Кірхеру, котрий створив перше енциклопедичне узагальнення «*China Illustrata*», що стало основою подальшого поступу європейської синології.

Література:

1. Ганус С.О. Михайло Петро Боїм та динамічний старт вітчизняної китаїстики у XVII столітті. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 1 (31). С. 1109-1123. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1\(31\)-1109-1123](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1(31)-1109-1123).
2. Лозинський Р. Місіонерські подорожі львівських єзуїтів в XVII – першій половині XVIII ст. та їх значення для географії. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2020. Вип. 54: С. 91-105.
3. The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms: A Complete English Translation of the Official Latin Texts. Trans. by G.E. Ganss, and ed. by J.W. Padberg. St. Louis : Institute of Jesuit Sources, 1996. 502 p.

4. Fletcher J. E. A Study of the life and works of Athanasius Kircher, «Germanus Incredibilis». Leiden: Brill, 2011. 607 p.
5. Glassie J. A. Man of Misconceptions: the life of an eccentric in an age of change. New York: Riverhead Books, 2012. 352 p.
6. Grusiecki T. Michał Boym, the *Sum Xu*, and the Reappearing Image. *Journal of early modern history*. 2019. Vol. 23. Pp. 296-324.
7. Hsia F. Athanasius Kircher's *China Illustrata* (1667). An Apologia Pro Vita Sua. *Findlen P. (Ed.) Athanasius Kircher. The Last Man Who Knew Everything*. London : Routledge, 2004. Pp. p. 383-404.
8. Keevak M. The story of a stele : China's Nestorian Monument and its reception in the West, 1625-1916. Hong Kong : Hong Kong University Press, 2008. 195 p.
9. Kircher A. *China illustrata* by Athanasius Kircher, S.J. Trans. By Dr. Ch. D. van Tuyl from the 1677 original Latin ed. Bloomington, Ind. : Indiana University Research Institute for Inner Asian Studies, 1987. IV, 228 p.
10. Malcolm N. Private and Public Knowledge. Kircher, Esotericism and the Republic of Letters. *Findlen P. (Ed.) Athanasius Kircher. The Last Man Who Knew Everything*. London : Routledge, 2004. Pp. 297-310.
11. Merluzzi M., Argurio S. Symbols of Authority: Obelisks, Hieroglyphs, and Catholic Universalism in Baroque Rome. *Religions*. 2025, Vol. 16 (3). URL: <https://doi.org/10.3390/rel16030376>.
12. Rabin Sh. J. Early Modern Jesuit Science. A Historiographical Essay. *Journal of Jesuit Studies*. 2014. Vol. 1. (1). Pp. 88-104.
13. Walravens H. Schall von Bell, Johann Adam. *Neue Deutsche Biographie. Bd. 22* Berlin: Duncker & Humblot, 2005. XVI, 816 s.
14. 何 谐。法国耶稣会士的中国研究及对中西文化交流的影响。攀枝花学院学报。2007。 № 2。 [Хе Се. Дослідження Китаю французькими єзуїтами та їхня участь у взаємодії китайської і західної культур. *Журнал Ун-ту Паньчжіхуа*]. 2007. № 2. С. 52-54.